

ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇХ ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД ОБРАНОЇ СТРАТЕГІЇ

У статті досліджено залежність показників оцінки якості прибутку підприємства від рівня його розвитку та обраної ним стратегії.

В статтє изучено зависимость показателей оценки качества прибыли предприятия от уровня его развития и выбранной ним стратегии.

The article investigates the dependence of indices for estimation of the income quality of enterprise from its level of development and selected strategy.

Ключові слова: прибуток, якість прибутку, показники, стратегія, підприємство, оцінка якості прибутку, рівень розвитку підприємства.

Рівень розвитку підприємства залежить від обраної стратегії і тактики виробничого підприємства з урахуванням ринкових механізмів господарювання. Кожне підприємство має свої завдання, цілі та орієнтири. Але, незалежно від виду підприємства, його головну мету будуть формувати напрями виживання, отримання прибутку та перспективи розвитку.

Прибуток може бути отримано, якщо є зростання, забезпечується певний обсяг випуску продукції та пропонуються інновації. Зростання означає збільшення обсягу виробництва та реалізації продукції, в той час, як розвиток вказує на нові технології розробки продукції, нові ринки та канали збуту, організаційні структури та процедури управління.

Метою діяльності підприємства є стійка позиція на ринку, забезпечення безкризового розвитку й поступового зростання обсягів господарювання.

У ринкових мовах господарювання за високого рівня конкурентної боротьби отримання підприємством прибутку певної величини вже недостатньо. Важливу роль відіграють якісні характеристики розвитку підприємства та першочерговим стає питання отримання прибутку необхідної якості за заданого обсягу.

Відбір показників оцінки якості прибутку має здійснюватися на основі дослідження характеристик якості прибутку підприємства та базуватись на динамічності прибутку, рентабельності, ліквідності, платоспроможності, стійкому економічному зростанні, враховуючи стратегію розвитку підприємства.

Досліджуючи сутність поняття "якість прибутку" як економічної категорії, вчені-економісти, такі як: М.І.Баканов, І.А.Бланк, Ф.Ф.Бутинець, О.А.Зінченко, А.М.Турило, В.В.Мелет'єва, Є.В.Мних, Є.В.Негашев, Н.А.Подлужна, О.В.Хістева та інші внесли свої пропозиції щодо оцінки якості прибутку на базі відповідних показників.

Так, М.І.Баканов і В.В.Мелет'єва пропонують оцінку якості прибутку здійснювати шляхом дослідження стабільного (досягнутого) рівня прибутку, а також ступеню використання господарських резервів для його здобутку.

І.А.Бланк вважає, що оцінку якості прибутку слід проводити шляхом узагальнення структури джерел формування прибутку підприємства.

На думку Ф.Ф.Бутинця, оцінка якості прибутку має базуватися на вивченні комплексу показників таких, як: достовірність, реальність звітності, частота зміни облікової політики та її вплив на формування фінансових результатів, стабільність основних складових фінансового результату, діловий імідж підприємства тощо.

О.А.Зінченко, А.М.Турило розробили систему показників і критеріїв, що характеризують якість прибутку підприємства на стадії його формування [4] та використання [1].

Є.В.Мних пропонує при оцінці якості прибутку використовувати методи експертних оцінок; досліджувати стабільність пайової участі факторів у формуванні прибутку та стійкості динаміки зростання підприємства.

Є.В.Негашев вважає, що оцінка якості прибутку має базуватися на визначенні співвідношень між різними показниками прибутку (частки валового прибутку у загальній величині прибутку від звичайної діяльності).

Н.А.Подлужна відмічає, що оцінку якості прибутку слід здійснювати, враховуючи прибуток від операційної діяльності в загальному фінансовому результаті підприємства тощо. Останній із напрямів оцінювання якості прибутку привертає увагу простотою та можливістю використання оприлюдненої інформації.

О.В.Хістева дає певну кількісну оцінку якості прибутку підприємства з урахуванням фінансових підходів і коефіцієнтів [5].

В зв'язку з тим, що в наукових джерелах відсутній системний підхід щодо оцінки якості прибутку підприємства, тому подальші дослідження в цьому напрямі є досить актуальними.

Мета статті – дослідити залежність показників оцінки якості прибутку підприємства від рівня його розвитку та обраної ним стратегії.

Кожне підприємство визначає свою загальну філософію розвитку, тобто свою генеральну стратегію, яка залежить від мети підприємства, сутності та обсягу стратегічних дій.

В економіці вирізняють такі стратегічні типи орієнтації підприємств на прибуток: максимізація прибутку, "задовільний прибуток", мінімаксимізація прибутку (стабільний прибуток), що, на нашу думку, відтворює етапи розвитку стратегії поведінки підприємств та механізмів її досягнення.

Максимізація прибутку вимагає одержання максимально високого прибутку як за рахунок внутрішніх резервів, так і за рахунок споживачів.

В основу діяльності більшості вітчизняних підприємств закладена саме стратегія максимізації прибутку, що вказує, однак, на недалекоглядність і відсутність стратегічного мислення у керівництва. Максимізація прибутку в короткостроковому періоді не завжди забезпечує необхідні темпи економічного розвитку підприємства в довгостроковому періоді. Виникає загроза

використання одержаного прибутку на поточне споживання, в результаті чого підприємство втрачає надійне джерело поповнення власних фінансових ресурсів, необхідних для фінансово-економічного забезпечення його майбутнього економічного розвитку. Крім того, одержання високого рівня прибутку зумовлене високим рівнем фінансового ризику, що може спричинити загрозу банкрутства підприємства. Це пов'язано з тим, що надмірна активізація розвитку підприємства вимагає великих інвестиційних витрат і поточна діяльність не в змозі забезпечити необхідну платоспроможність. В результаті ростуть зобов'язання підприємства, порушуються розумні пропорції між ними та власним капіталом і підприємство переходить в кризовий стан (або банкрутство). Тому, на нашу думку, в ринкових умовах максимізація прибутку не може розглядатись як головна мета діяльності суб'єкта господарювання.

Стратегія одержання задовільного прибутку має базуватись на одержанні такої величини прибутку, яка б забезпечила підприємству покриття його витрат і розвиток в довгостроковому періоді.

Сутність цієї стратегії полягає в тому, що при плануванні буде враховуватись ступінь ризику. Стратегія одержання задовільного прибутку передбачає закріплення конкурентних позицій підприємства на ринку, можливість здійснення інноваційно-інвестиційного розвитку, матеріальної мотивації персоналу тощо.

До вітчизняних економістів, що підтримують стратегію "задовільного" прибутку, можна віднести Н.П.Гончарову, Л.В.Нападовську, С.Ф.Голова, Ф.Ф.Бутинця.

Стратегія мінімаксимізації прибутку (стабільний прибуток) передбачає максимізацію мінімуму доходів, що очікуються, поряд з мінімізацією максимуму збитків та при зважанні на дії конкурентів. Прихильниками цієї стратегії можна назвати закордонних авторів – А.Томпсона, А.Стрикленда, Р.Каплана, Д.Нортон та інших.

Якщо підприємство працює стабільно в релевантному періоді і його ріст неухильно спостерігався в минулому, то немає потреби в ризику.

Як вказує ряд авторів, термін "стійкий" тотожний поняттю "сталий" і має на увазі "такий, що довго зберігає і виявляє свої властивості, не піддається руйнуванню; для якого характерні стабільність, постійність...". А термін "розвиток" тлумачиться як "процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого" [3, с.287]. Отже, сталий розвиток – це постійний, стабільний процес, за яким відбувається перехід від одного якісного стану об'єкта до вищого.

Серед економістів набуває все більшої популярності точка зору, в межах якої глобальною стратегічною ціллю підприємства є збереження підприємства та його стійке функціонування. Прихильниками такої стратегічної цілі розвитку підприємства є Б.Коллас, І.Ігнат'єва [2, с.59]. Дана стратегічна ціль, згідно їхніх поглядів, не має обмежень у часі, передбачає рентабельну роботу

підприємства та його розвиток, але не вимагає максимізації прибутку, оскільки висновком однієї з системних закономірностей є те, що в нестабільному середовищі система може вижити тільки розвиваючись.

Аналізуючи характеристики сталого розвитку, можемо стверджувати, що сталий розвиток представляє собою динамічну результативність функціонування системи, яка забезпечує вирішення тактичних задач, створюючи умови стратегічного росту потенційних можливостей за рахунок внутрішніх резервів якісного характеру. Одночасно акцентується увага на збалансуванні стратегічних та тактичних цілей. Стабільний характер розвитку підприємства визначає безперебійний випуск та реалізацію високоякісної продукції. Матеріальною основою сталого розвитку підприємства є стабільні надходження грошових коштів в якості матеріальної компенсації витрат, що пов'язані з процесом виробництва. Це є першою умовою сталого розвитку підприємства.

Другою умовою є безперервний цикл фінансування відтворювального процесу. Джерелами фінансових потоків виступають власні та позикові кошти. В разі стабільного характеру розвитку підприємства власні кошти поповнюються за рахунок розподілу прибутку поточного періоду.

На рівень розвитку підприємства та водночас на рівень якості прибутку мають вплив зовнішні та внутрішні фактори. Однак обмеженість наукових розробок в даному напрямі дослідження викликає певну складність. Разом з тим, у наукових дослідженнях ряду авторів існують безпосередні пропозиції щодо напряму впливу і групування факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища на підвищення прибутку підприємства. Так, для інформаційного забезпечення управління прибутком І.О. Бланк пропонує три групи показників, що формуються із зовнішніх джерел, а саме ті, що характеризують загальноекономічний розвиток країни, кон'юнктуру ринку та діяльність контрагентів та конкурентів. Вони служать основою проведення аналізу і прогнозування умов зовнішнього середовища і сприймаються у якості чинників його впливу на генерування прибутку підприємства. Як дослідили Ю.В.Богатин та В.А.Швандур, вплив на прибуток здійснюється матеріально-технічними, організаційно-управлінськими, економічними, соціальними, екологічними, ринково-кон'юнктурними, господарсько-правовими та адміністративними факторами. Автори наголошують, що перші п'ять чинників з наведеного переліку є внутрішніми, а інші три – зовнішніми (по відношенню до підприємства) чинниками впливу на прибуток.

Відмінність між зовнішніми і внутрішніми факторами, що впливають на діяльність підприємства, полягає в тому, що внутрішніми чинниками менеджери підприємства можуть управляти самостійно, відповідно до своїх цілей, а зовнішні чинники підприємство сприймає як такі, що вже склалися, і тільки пристосовується до них.

Саме здатність підприємства нейтралізувати вплив негативних чинників

визначає його спроможність здолати економічні труднощі, іншими словами – вижити та стабільно розвиватися. Стабільний розвиток підприємства є свідченням стабільності в одержанні підприємством прибутків.

Можна виділити дві групи показників забезпечення якості прибутку підприємства, що формуються в обліку та звітності: показники фінансового обліку та показники його фінансової звітності. Показники фінансового обліку формують інформаційну базу поточного регулювання якістю прибутку підприємства. Вони базуються на загальноприйнятих стандартизованих принципах обліку, що дає змогу підприємствам застосовувати типові технології та алгоритми фінансових розрахунків, а також порівнювати ці показники з показниками аналогічних підприємств та еталонними показниками. Стандартизований порядок ведення обліку, встановлені нормативні терміни надання показників цієї групи, високий ступінь їх надійності сприяють підвищенню якості прибутку.

Водночас інформаційна база, що сформована на основі фінансового обліку, має певні вади. По-перше, вона відбиває інформативні показники лише по підприємству в цілому, що не дає змоги використовувати її у прийнятті управлінських рішень в окремих сферах діяльності, центрах відповідальності, видах продукції тощо. По-друге, вона характеризується низькою періодичністю розробки: як правило, один раз на квартал, а за окремими формами звітності тільки один раз на рік. По-третє, у цій інформативній базі використовуються лише вартісні показники, що ускладнює аналіз впливу зміни цін і інших факторів на формування показників. Такі недоліки усуваються завдяки використанню управлінського обліку.

Серед показників фінансової звітності, що інформативно забезпечують якість прибутку, в першу чергу, слід відмітити ті, що відображаються у Звіті про фінансові результати. Останній надає показники за звітний та минулий періоди з таких трьох розділів: 1) фінансові результати; 2) елементи операційних витрат; 3) розрахунок показників прибутковості акцій.

Перший розділ несе інформацію про дохід від реалізації продукції; податок на додану вартість, акцизний збір та інші відрахування з доходу, чистий дохід, собівартість продукції, валовий прибуток (збиток), інші операційні доходи, інші операційні витрати, адміністративні витрати, витрати на збут, фінансові результати операційної діяльності, доходи від участі в капіталі, фінансові результати, інші фінансові доходи, фінансові витрати, витрати від участі в капіталі, фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування, податок від звичайної діяльності, надзвичайні доходи та витрати, податок від надзвичайної діяльності, чистий прибуток (збиток).

Другий розділ відображає елементи операційних витрат: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизацію, інші операційні витрати, загальну суму операційних витрат.

Третій розділ містить різноманітні статі розрахунку показників прибутковості

акцій.

Вже з самого переліку статей розділів цього звіту випливає, що він відображає основне коло питань, пов'язаних із формуванням рівня результативності діяльності підприємства.

Показники, що відображаються у Балансі підприємства, характеризують наявність та величину економічних ресурсів підприємства (актив балансу) та джерела їх формування (пасив балансу).

Три розділи активу балансу містять вичерпну інформацію про необоротні і оборотні активи підприємства.

У складі пасиву балансу відображаються показники складу і розміру власного капіталу і зобов'язань.

Ці показники відіграють важливу роль в управлінні прибутком підприємства, що є важливою складовою частиною регулювання результативності діяльності підприємства.

Показники оцінки якості прибутку мають перебувати у певному оптимальному співвідношенні як між собою, так і з іншими показниками, що характеризують діяльність підприємства.

Для об'єктивного оцінювання якості прибутку підприємства доцільним є гармонійне поєднання двох груп показників: тих, що регулюються шляхом контролю за додержанням їх нормативних значень, передбачуваних нормативами та інструкціями (ліквідність, платоспроможність) та тих, за якими обов'язкові економічні нормативи відсутні (прибутковість капіталу, прибутковість активів).

Грунтуючись на визначенні прибутку, як перевищенні доходів над витратами, які здійснені для отримання цих доходів, можна стверджувати, що у сучасних умовах категорія "прибуток" є загальноекономічною категорією, яка характеризує якість прибутку підприємства у сукупності абсолютних показників: доходи (за його видами), додана вартість, прибуток (у групуванні за різними ознаками), чистий грошовий потік тощо.

Виходячи з того, що прибуток виражає абсолютний ефект діяльності підприємства без урахування використаних ресурсів, тому його слід доповнювати відносним показником – рентабельністю. Для розрахунку показника рентабельності у чисельнику формули використовуються практично всі показники прибутку, а в знаменнику – витрати, активи, капітал, вартість основних фондів і оборотних коштів, обсяг реалізації та інші.

Дослідження сутності категорії рентабельності та принципів розрахунку її показників належить таким вченим, як А.Сміт, П.Хейне, П.Самуельсон, К.Друрі та інші. Згідно їх поглядів сутність рентабельності визначається нормою прибутку, яка є не тільки показником рентабельності, але й вираженням категорії рентабельності, тобто її сутності. Норма прибутку визначається як відсоткове відношення прибутку до авансового капіталу.

Т.О.Примак виділяє загальний рівень рентабельності та ще чотири

часткових її показники: рентабельності виробничих фондів, сукупних активів, власного капіталу, продукції та певного виробу.

А.Д.Шеремет та Є.В.Негашев до груп показників рентабельності капіталу (активів) та продукції долучають показники, розраховані на основі потоків готівкових грошових коштів.

Прийнятним, на наш погляд, є групування показників рентабельності за їх класами, яке наводиться О.І.Гінзбургом, оскільки його основою є поділ діяльності підприємства, прийнятий у міжнародній та вітчизняній практиці: операційна, інвестиційна та фінансова діяльність.

Абсолютні та відносні показники якості прибутку в цілому відображають спроможність підприємства генерувати прибуток та здійснювати рентабельну діяльність, забезпечуючи піднесення підприємства.

Як економічна категорія, якість прибутку охоплює коло господарчих відносин, її зміст щодо відносних показників, які її відтворюють, характеризується співвідношенням категорій прибутку і матеріально-речових факторів діяльності, які виступають у вартісній формі.

Таким чином, зі змістовної точки зору усі відносні показники якості прибутку можна прорангувати за двома параметрами – за широтою концепції прибутку, що знаходиться у чисельнику, та за широтою концепції витрат, ресурсів та капіталу, що стоїть у знаменнику. Крім того, заслуговує на увагу співвідношення показників різних видів прибутку.

Для комплексної оцінки якості прибутку, крім абсолютних та відносних показників, слід використовувати так звані доповнюючі показники, мається на увазі – показники ліквідності та платоспроможності, що вказують на головні ознаки виживання чи ліквідації діяльності. Перші сигнали про небезпеку та ризики дають показники рентабельності, а при їх наростанні – показники ліквідності. Для збиткових підприємств пропонується використовувати показник доходу від реалізації продукції. Підприємства з мінімальним рівнем прибутку, на нашу думку, орієнтиром мають обирати показник чистого прибутку. Орієнтація підприємств на рентабельність власного капіталу та активів доцільна при достатньому рівні прибутку.

Значний вплив на розвиток підприємства здійснює не стільки сам факт отримання прибутку, як відповідна його якість. Кожне підприємство, яке веде конкурентну боротьбу на ринку, користується певною стратегією, вибір якої впливає на склад та відбір показників оцінки якості прибутку. Абсолютні та відносні показники якості прибутку в цілому відображають спроможність підприємства генерувати прибуток та здійснювати рентабельну діяльність, забезпечуючи піднесення підприємства. На нашу думку, розвиток вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання має базуватись на стратегії, орієнтованій на збереження підприємства, його стабільне функціонування, забезпечення подальшого зростання та розвитку переважно за рахунок реінвестування прибутку та якості отриманого підприємством прибутку.

Концептуальні підходи до оцінки якості прибутку підприємства дозволяють більш повно і ґрунтовно визначити його якісні складові, що сприятиме розробці та реалізації високоефективної конкурентоспроможної загальної стратегії розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Зінченко О.А. Показники і критерії якості прибутку на етапі його використання // Актуальні проблеми економіки. – 2009.- №7(97). - С.106-111.
2. Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент: Теорія, методологія, практика: [Монографія]. – К.: Знання України, 2005. – 250 с.
3. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті. Навчальний посібник / За ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинця, к.е.н., доц. М.М. Шигун. – Житомир: ЖДТУ, 2004. – 352 с.
4. Турило А.М., Зінченко О.А. Показники і критерії оцінки якості прибутку на стадії його формування в системі менеджменту підприємства // Фінанси України. – 2008.- №10. - С.106-115.
5. Хістева О.В. Якість прибутку та його вплив на сталий розвиток торговельного підприємства: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.05 / Донецьк, держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. – Донецьк, 2006. – 26с.